

ПИРИГ

Руслан Якович —
доктор історичних наук,
професор, головний науковий
співробітник відділу історії
Української революції 1917—
1921 рр. Інституту історії
України НАН України

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917—1921 РОКІВ: СУЧАСНИЙ ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОБРАЗ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Стенограма наукової доповіді на засіданні
Президії НАН України 22 листопада 2017 року

У доповіді висвітлено широке коло проблем, пов'язаних із дослідженням історії Української революції 1917—1921 років як знакового явища у новітній історії України, яке сприяло національній ідентифікації, культурно-освітньому і духовному відродженню українців. Спільними зусиллями науковців НАН України вироблено чітке обґрунтування її самодостатнього характеру та потужного державотворчого потенціалу українського народу. Проте масштабність Української революції потребує її розгляду у ширшому історичному контексті, в органічному зв'язку з політичними процесами у Центральній і Східній Європі та революційними подіями на теренах колишньої Російської імперії.

Шановні члени Президії!

Шановні колеги!

Насамперед хочу подякувати за можливість донести до високоповажної аудиторії стисло інформацію про головні здобутки тематичних досліджень з історії Української революції та висловити деякі міркування щодо дослідницького потенціалу цієї актуальної проблематики.

Українська революція 1917—1921 років — знакове явище у новітній історії українського народу, пов'язане з потужним піднесенням національно-визвольної боротьби українців, відродженням самостійної державності і формуванням політичної нації. Величезне суспільно-політичне значення тогочасних революційних подій підтверджено актами вищих державних органів щодо їх відзначення, а нинішній, 2017 р., оголошено роком Української революції.

Науковцям незалежної України дісталася у спадок радянська історична мегадоктрина «Великий Жовтень і громадянська війна». Процес подолання українськими ученими її канонів був досить складним і болісним, оскільки вимагав відмови

від досі непорушних стереотипів, уявлень і образів. Для переосмислення перебігу загально-революційного процесу, виокремлення з нього власне українського національного потоку був потрібен більш інформативний фактичний матеріал, критична інтерпретація відомого історичного нарративу, розгляд українських подій у ширшому контексті тогочасних європейських процесів.

Демократизація архівної сфери, відкриття фондів спеціального зберігання, плідна співпраця істориків і архівістів дозволили реалізувати масштабні археографічні проекти, завдяки яким було видано документи вищого інституційного рівня всіх національних державних утворень революційної доби. Саме цей комплекс автентичних історичних документів і став основною джерельною базою створення нового історіографічного образу Української революції. Цьому процесові сприяла публікація спогадів М. Грушевського, В. Винниченка, П. Скоропадського, Д. Дорошенка, а також праць авторитетних істориків української діаспори Ореста Субтельного, Тараса Гунчака, Ісидора Нагаєвського та ін.

Першим кроком на шляху створення історіографічного образу Української революції стало повернення до наукового дискурсу самого терміна «Українська революція», який у політичний, публіцистичний і науковий лексикон ввели ще її творці і літописці.

У 1996 р. Інститут історії України видав двотомник з прикметною назвою «Історія України: нове бачення» за редакцією академіка Валерія Смоля. Автор відповідних розділів доктор історичних наук Владислав Верстюк запропонував принципово нове бачення подій 1917–1921 рр. як «Української революції». Відповідно до концепції було розроблено структуру, розширено хронологічні рамки до 1921 р. включно, національна і соціальна складові революції подавалися у тісному поєднанні, термін «громадянська війна» трактувався як російська червона або біла військова експансія і збройна боротьба з нею.

Того ж року побачив світ «Нарис історії України» Ярослава Грицака з підзаголовком

«Формування модерної української нації XIX–XX століття». Ґрунтуючись на аналізі великого масиву західної історичної літератури, автор об'єднав два різних століття в одне ціле завдяки наголосу на принциповій важливості революції для українського націотворення. Новим було й хронологічне злиття доби революції з Першою світовою війною.

Тематику історії Української революції активно розробляють науковці Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. Перу члена-кореспондента НАН України В.Ф. Солдатенка належить цілий ряд монографічних досліджень та статей з історії, історіографії і джерелознавства Української революції, основні положення яких узагальнено у 4-томній праці «Україна в революційну добу. Історичні есе-хроніки». Нещодавно побачило світ його фундаментальне дослідження «Деміурги революції. Нарис партійної історії України». Книги докторів історичних наук О.М. Любовець і Т.А. Бевз відображають складну і суперечливу історію українських політичних партій, їх вплив на перебіг революційних подій. У колективній 6-томній праці «Політична історія України XX ст.» окремий том присвячено політико-державним моделям 1917–1920 рр. Історія революції стала предметом досліджень науковців й інших академічних інститутів. Зокрема, це правники О. Копиленко, О. Мироненко, І. Усенко, в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського — Г. Папакін, І. Гирич, В. Піскун, в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича — М. Литвин, К. Науменко, О. Павлишин та ін.

У середині 1990-х років парадигма пролетарської соціалістичної революції була остаточно дезавуйована, а на зміну їй прийшла парадигма Української національної революції як самодостатнього історичного феномену. Спільними зусиллями науковців вироблено чітке обґрунтування критеріїв власної періодизації Української революції. Спираючись на поважні політичні, соціальні, військові маркери, вчені виділяють кілька періодів у перебігу українського революційного процесу.

Перший період (березень 1917 — квітень 1918 р.) — національно-демократичний, пов'язаний з діяльністю Центральної Ради, проголошенням УНР у складі федеративної Росії у листопаді 1917 р., а в січні 1918 р. — самостійною державою та наступним конституюванням її як парламентської, демократичної республіки. Боротьба за національно-територіальну автономію закарбована в знакових документах тієї бурхливої доби — Універсалах Центральної Ради. Майже всі вони містять сакраментальну тезу «не розриваючи з державою Російською» як свідчення тогочасних уявлень про федералістську конструкцію майбутньої держави. Однак жовтневий переворот у Петрограді, невизнання Центральною Радою більшовицького Совнаркому і збройна експансія проти УНР стали переломним моментом у набутті Українською революцією самодостатніх рис, у виході її з лона революції Російської, яка, за словами Михайла Грушевського, «протягнула нас через кров, через руїну, через огонь».

До цього етапу революції належить прорив України на міжнародну арену. Рятуючись від більшовицької агресії, у лютому 1918 р. УНР уклала мирний договір з країнами Четверного союзу, які, виходячи з власних прагматичних інтересів щодо отримання українського хліба і сировини, визнали УНР суб'єктом міжнародного права. Як відомо, союзницька німецько-австрійська військова допомога вилася в жорстку окупацію економічно-експлуатаційного типу. А неспроможність керівництва УНР виконувати зобов'язання Брестського «хлібного» миру змусила «союзників» організувати повалення Центральної Ради.

Другий етап (квітень—грудень 1918 р.) — консервативно-ліберальний, став своєрідною консолідованою реакцією приватно-власницьких, насамперед поміщицьких, кіл на соціалізаторські експерименти лідерів Центральної Ради. Інспірований німецьким окупаційним командуванням державний переворот привів до проголошення Української Держави в архаїчній формі Гетьманату. У вітчизняній історіографії утвердився образ держави Павла Скоропадського як авторитарного режиму, з

близькими до диктаторських повноваженнями гетьмана, відсутністю представницького органу, вузькою соціальною базою і залежністю від німецької військової адміністрації.

Незважаючи на авторитарний характер правління Павла Скоропадського і фактичну соціально-політичну реставрацію дореволюційних порядків, українська історіографія відносить цей етап до національних, насамперед з огляду на серйозні українізаційні процеси в гуманітарній сфері, зокрема, й створення Української академії наук.

Третій період, або Друга УНР (грудень 1918 — листопад 1921 р.) — найтриваліший, має свою внутрішню періодизацію і водночас найдраматичніший, оскільки позначений втратою національної державності. Під тиском червоних військ на початку лютого 1919 р. уряд УНР залишив Київ і вже ніколи не зміг повернутися до столиці. Переможні бої армії УНР змінювалися важкими поразками, втратами державної території, регенерацією селянської стихії, яка вироджувалася у руйнівну отаманщину, а на державному рівні призвела до калейдоскопічної зміни урядів і фактичного зосередження одноосібної влади в руках Головного отамана. Персональні політичні амбіції, різні візії української державності лідера УНР Симона Петлюри і ЗУНР — Євгена Петрушевича обернулися роз'єднанням військових зусиль армії УНР і УГА, укладанням неприродних альянсів із супротивниками України (Денікіним, Червоною армією, Пілсудським). Результат відомий — остаточна втрата наприкінці 1920 р. відродженої революцією державності українського народу. Упродовж наступного року робилися спроби продовження боротьби з більшовицьким режимом, що дає підстави пролонгувати цей період революції до кінця 1921 р.

Утворення Західноукраїнської Народної Республіки в результаті розпаду Австро-Угорської імперії розглядається істориками як органічна складова загальноукраїнського революційного процесу, однак з низкою специфічних атрибутів, породжених тривалим перебуванням краю у складі інших держав. Найповніше для зображення Української революції як соборниць-

кого процесу подається акт Злуки, урочисто проголошений 22 січня 1919 р. у Києві. Дослідники пояснюють його появу іманентною потребою національної консолідації, створення спільних захисних механізмів українських держав по обидва боки Збруча для протидії польській і російській більшовицькій агресії, необхідністю координації дипломатичних зусиль у боротьбі за право на самовизначення українського народу в умовах післявоєнної трансформації Центрально-Східної Європи. Сучасна історіографія не обійшла і справжні політичні, військові, міжнародні, особистісні чинники нереалізованості того акта великої історичної ваги.

Українська революція в історіографічних візіях досить багатоліка. Насамперед, це колективний селянсько-солдатський образ, оскільки революціонер у свитці і в шинелі був селянином. Багатотисячні українські селянські і військові з'їзди, які протягом 1917 р. буяли у Києві, клялися у вірності Центральній Раді і славили «батька» Грушевського, створювали ілюзію абсолютної захищеності революційним народом. А на початку 1918 р. на оборону столиці вже довелося посилати під Крути учнівську молодь.

Українська революція досить виразно персоніфікована в особистостях — Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Павло Скоропадський, Федір Лизогуб, Євген Петрушевич, Микола Міхновський, Нестор Махно та ін. Хоча й не всім авторам їх історичних портретів вдалося уникнути глорифікації «своїх» героїв, часто за рахунок не досить толерантних оцінок їхніх супротивників.

Було б відступом від історичної правди подавати історіографічний образ Української революції як безальтернативний, позбавлений інших бачень чи дискусійних моментів. Наприклад, професор Федір Турченко вважає, що потенціал самостійницької течії (М. Міхновський) історично недооцінений; професор Ігор Фареній наполягає, саме Лютнева революція була переворотом, а Жовтневий переворот — революцією; член-кореспондент НАН України Валерій Солдатенко завершення революції да-

тує груднем 1920 р., Центральну Раду вважає недостатньо легітимним представницьким органом, а гетьманат — антиреволюційним за своєю спрямованістю; професор Юрій Терещенко, навпаки — гетьманське правління кваліфікує як консервативну революцію і альтернативу республіці; професор Ярослав Калакура запропонував оригінальні підходи до висвітлення ментальних, інтелектуальних вимірів Української революції. На наш погляд, саме в наукових дискусіях народжується об'єктивне бачення тогочасних складних подій.

За останні чверть століття історична реконструкція Української революції стала однією з наймасштабніших у вітчизняній історіографії. Багаторічні дослідницькі зусилля академічних, вузівських, діаспорних, зарубіжних учених вилилися в тисячі документальних публікацій, мемуарних видань, монографій, дисертацій, статей, матеріалів численних наукових конференцій, великий масив навчальної літератури.

Узагальнення цих напрацювань дозволило колективу учених академічних установ — Інституту історії України, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень та Інституту українознавства — створити синтетичну двотомну працю «Нариси історії Української революції 1917–1921 років» за редакцією академіка В. Смолія. На мою думку, як одного з авторів, її основна наукова цінність не стільки в системному викладі перебігу революційних подій та їх персоніфікації, скільки насамперед у розкритті головних причин поразки Української революції і невдач породжених нею державотворчих проектів. У лаконічному вигляді це такі причини:

- відсутність авторитетної державно-самостійницької еліти, брак сталої об'єднавчої політичної платформи та харизматичного національного лідера, як Томаш Масарик у чехів, Юзеф Пілсудський у поляків чи Карл Маннергейм у фінів;

- революційно-романтичний нігілізм політичних провідів у питаннях військового будівництва, особливо у початковий період, і подальші прорахунки у веденні бойових дій;

- політична, економічна і культурна асиметрія між містом і селом як істотна перешкода на шляху творення органічної національної спільноти; залишення індустріальних міських агломерацій поза українським впливом;

- селянська домінанта суспільної структури, незмінно націленої на оволодіння земельними ресурсами, продукувала революційну енергію, яка нерідко набирала антидержавного, анархічного, деструктивного характеру;

- соборницький потенціал віками розділеного народу після проголошення акта Злуки не дістав тривкого державно-правового, політичного і економічного підґрунтя, залишившись величним символом;

- постання на російських постімперських теренах більшовицького режиму як джерела постійної загрози українським державним утворенням, наявність в українському суспільстві живильного середовища «внутрішнього» більшовизму;

- утвердження УСРР, яке історики розглядають у загальному революційному процесі, але не відносять до національних державних утворень.

Насамкінець хочу коротко зупинитися на перспективах подальшого наукового розроблення теми:

- перенесення дослідницьких акцентів з революційно-подієвих на державотворчі аспекти;

- розгляд подій в Україні в контексті європейської історії, насамперед впливу Великої війни 1914—1918 рр.;

- вивчення історії здобуття державного статусу так званими «бездержавними народами» (поляки, фіни, чехи, словаки та ін.);

- дослідження ставлення владних інститутів до національних меншин, реалізації етнонаціональної, державної мовної політики, які позначені різними, а то й контрверсійними підходами;

- зосередження уваги на висвітленні регіонального зрізу революційних процесів, по-

всякденного життя провінції, функціонування самоврядних органів, деструктивної ролі отаманщини;

- відновлення співпраці архівних і академічних установ з публікації історичних джерел революційної доби;

- поглиблення наукової кооперації українських учених з німецькими, австрійськими, польськими дослідниками центрально-східноєвропейської історії початку ХХ ст.;

- підготовка тематичного довідкового видання «Українська революція 1917—1921 років. Енциклопедичний довідник»;

- складання хроніки революційних подій в Україні 1917—1921 років.

Крім того, чимало знакових подій революційного календаря наступного, 2018 р., потребуватимуть дослідницьких і просвітницьких зусиль науковців: січень — століття проголошення державної незалежності УНР, лютий — укладення Брестського миру, квітень — утворення гетьманату, листопад — постання Директорії УНР та ін. Є ще низка перспективних тематичних дослідницьких завдань, для викладу яких бракує часу.

Резюмуючи, можна стверджувати, що в сучасній українській історіографії утвердився образ Української революції 1917—1921 років як історичного феномену, породженого падінням російського царизму, могутнім розмахом національно-визвольної боротьби, спробами створення національної державності. Названі вище внутрішні і зовнішні чинники не дали змоги реалізувати державотворчі проекти, а Українська революція, на превеликий жаль, зазнала поразки.

Можна цілком погодитися з думкою відомого українського мислителя Івана Лисяка-Рудницького: «Українська революція не досягла своєї остаточної мети, але вона внутрішньо переродила суспільство, вона створила Україну як модерну політичну націю».

Дякую за увагу!

Виступи

СОЛДАТЕНКО Валерій Федорович —
 член-кореспондент НАН України,
 головний науковий співробітник
 Інституту політичних і етнонаціональних
 досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

У доповіді кваліфіковано виділено головні контури і параметри Української революції 1917–1921 рр., показано процес наукового осягнення цього феномену. Зазначена проблема масштабна і багатоаспектна, що дозволяє мені висловити додаткові спостереження та міркування. Зокрема, хотілося б звернути увагу на гальмівні чинники, які заважають прогресу в реалістичному сприйнятті, тлумаченні та об'єктивній оцінці Української революції, тобто правдивому відтворенню її образу.

По-перше, впродовж тривалого часу здійснюються перманентні масовані ідеологічні атаки, спрямовані на дискредитацію самого феномену революції. Сторінки книжок, газетні шпальти, радіо- і телевізійні передачі переповнюють твердження, що революції — це «абсолютне зло», «моря крові», «ріки сліз», «колоніальні жертви» і «нелюдські експерименти», що революції не наближають людство до щастя, а навпаки, віддаляють від нього. Тобто в суспільстві створюється атмосфера негативного сприйняття революцій, що певною мірою впливає і на дослідників Української революції.

Спробу фахово розібратися у цих питаннях роблять представники міжнародного міждисциплінарного напрямку — революціології. Вони намагаються теоретично і фактологічно узагальнити світовий досвід, накопичений за останні 300 років історії суспільних рухів, катаклізмів, перетворень, із залученням надбань передової суспільної думки і критичним аналізом творчої спадщини мислителів та політичних діячів. Один з їх головних синтетичних висновків полягає в тому, що революції — це один із двох природних варіантів суспільного поступу, поряд з еволюційним розвитком. Це, власне, імператив руху, аксіоматична істина,

притаманна будь-якій сфері життя — науці, культурі, виробництву, техніці тощо. Хотілося, щоб здобутки революціології активніше імплементувалися в дослідження з історії Української революції.

По-друге, це проблема співвідношення Російської і Української революцій. Схоже, що останнім часом вона набуває нового рівня історіографічного протистояння у зв'язку з активним поширенням у РФ концепції Великої російської революції. Її стрижнева ідея полягає не лише в тому, що в 1917–1921 рр. відбулася єдина революція з послідовними етапами: Лютнева, Жовтнева революції і громадянська війна, а й що вона охоплювала весь колишній імперський простір, відмовляючи в праві на легітимність, зокрема, Українській революції, яка зневажливо заперечується, а сам термін береться в лапки.

По-третє, це проблема гармонізації соціальних і національних чинників у концепції та практиці Української революції. У дослідженнях з цієї тематики дуже часто трапляється асиметрія, тобто акцент передусім робиться на національних факторах — розв'язанні національного питання, відродженні нації, національному державотворенню тощо, що начебто природно випливає з того, що революція називається національно-демократичною. Проте це аніяк не має призводити до нехтування соціальними проблемами, які при детальнішому розгляді неодмінно виходять на перше місце, особливо коли справа доходить до з'ясування причин поразки Української революції.

Крім того, залишаються проблеми щодо шанобливого ставлення до ініціаторів, ідеологів, організаторів Української революції, які робили перші, а отже, найважчі і найважливіші кроки на шляху реалізації української ідеї. Серед цих кроків, безперечно, проголошення і створення Української Народної Республіки — апогейної віхи Української революції та й загалом усієї нашої історії, не такої вже і багатої на доленосні, переламні визначні події. Однак 100-річний ювілей Української революції пройшов малопомітно для українського суспільства.

Насамкінець хочу побажати успіху тим, хто займається дослідженнями і популяризацією історії Української революції, де перед веде, як і слід тому бути, наша академічна наука.

КАЛАКУРА Ярослав Степанович —
доктор історичних наук, професор
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Насамперед, хочу подякувати Президії НАН України за те, що на обговорення було поставлено таку важливу проблему, пов'язану з дослідженням історії Української революції 1917—1921 рр., і серед інших надано слово представникам вищої школи, оскільки тут зосереджена, мабуть, найбільш масова спільнота істориків, яка не лише сама розробляє актуальні питання з урахуванням праць академічних учених, а й на їх основі формує суспільну свідомість молодого покоління.

У доповіді добре було показано, як непросто, як суперечливо відбувається процес переосмислення Української революції — події, яка круто змінила долю українського народу. З мого погляду, найбільшим нашим досягненням останніх років є те, що ми в науковому середовищі навчилися чути один одного, поважати інші думки. Проте за цією набутою толерантністю криється і небезпека — річ у тім, що для прискорення процесу формування української ідентичності і становлення модерної української нації слід виробити більш-менш однакові, узгоджені погляди на нашу історію, в тому числі й на добу революції.

Як приклад наведу кілька запитань, які найбільше хвилюють українську молодь і які частіше студенти ставлять своїм викладачам.

Яка різниця між Українською революцією і Жовтневою революцією в Україні? У пошуку відповіді ми намагаємося виходити не з марксистських схем, усталених стереотипів та поглядів на революції як локомотиви історії, а відштовхуємося від розуміння того, в чиїх інтересах відбувалися ті чи інші революційні події. Якщо жовтневий переворот відображував інтереси деяких класів і певної політичної пар-

Виступ члена-кореспондента НАН України Валерія Федоровича Солдатенка

Виступ професора КНУ імені Тараса Шевченка Ярослава Степановича Калакури

тії іншої, Російської держави, то Українська революція, підіймаючи загальноукраїнську ідею, ставила по-справжньому благородне завдання — національне визволення і створення власної національної держави.

Чи була Українська революція продовженням Лютневої революції або її різновидом? Це також одне з тих питань, на яке важко дати однозначну відповідь, але, мабуть, усі погодяться з тим, що Українська революція мала власне коріння, спиралася на столітній досвід боротьби за національне визволення, а отже, мала

Виступ члена-кореспондента НАН України Олександра Любимовича Копиленка

іншу мету. Тому розглядати її як фрагмент чи різновид Лютневої революції навряд чи виправдано. Тим більше, що Українська революція, поширившись на західноукраїнські землі, позначилася на долі українців обох імперій, підірвала основи і Російської, і Австро-Угорської імперій, задекларувала соборність України.

Спадкоємицею якої з держав революційної доби є сьогоднішня Українська держава? Дехто каже, ми є правонаступниками Української Радянської Соціалістичної Республіки. Насправді ми, скоріше, маємо розглядати себе спадкоємцями Української Народної Республіки, причому і доби Центральної Ради, і доби Директорії. Ми спадкоємці і позитивних культурних починань часів Української держави гетьмана Скоропадського, а головне, ми є спадкоємцями і будівничими самостійної Соборної України.

І ще одна характерна група запитань студентів. Для чого взагалі відбуваються революції? В чий інтересах? Яке місце людини в революції? Як революційні події позначаються на долі людини, на її характері, на її свідомості? Це своєрідні виклики для істориків. На мій погляд, ми вже більш-менш повно написали історію Української революції, основних її подій, а ось про роль і долі людей у цій революції ми знаємо дуже мало. Отже, слідом за європейською історичною наукою та гуманітаристикою зага-

лом, які здійснили поворот до людини як найбільшої цінності, нам також належить перейти від історії подій до історії людей, послідовно дотримуючись антропологічного, тобто людиноцентричного, підходу в дослідженні історії Української революції.

Нарешті, потрібна подальша співпраця істориків академічних установ та університетів як запорука поглиблення знань з історії Української революції, їх поширення серед різних верств населення, насамперед молоді.

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович — член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України

За останні 25 років зусиллями представників соціогуманітарних наук, насамперед науковців Академії, було зроблено величезні кроки у справі повернення документів, праць та статей їх авторів часів Української революції, про яких наше суспільство майже нічого не знало. Мені дуже приємно, що наш Інститут законодавства долучився до цієї справи, зокрема, в останні роки ми видали масив української національної преси, яка зараз практично недоступна для читачів, оскільки була видана на дуже неякісному папері і його без перебільшення не можна навіть брати в руки, настільки крихким він став від часу. Не менш приємно зазначити, що цю роботу було відзначено премією імені М.І. Костомарова НАН України.

І тепер, коли цей масив інформації уже видано, постає важливе завдання з вироблення підходів і оцінок цих документів, їх нового прочитання, особливо зараз, коли стирається межа між відновленням національної пам'яті і формуванням національної пам'яті. Будемо відверті, сьогодні цей процес відбувається директивно, камерно і не завжди професійно. Тому питання, як саме має відроджуватися національна пам'ять, виходить на передній план. Тим більше, що з минулого можна винести багато корисних уроків для сьогодення, оскільки проблеми, з якими стикалися наші попередники, наявні й зараз.

Наприклад, у 1918 р. М. Грушевський писав: «...як легко у нас зібрати великий і гарно зоспіваний хор, і як — виявилось — трудно зладити добрий, дисциплінований курінь на оборону українських вільностей! Скільки у нас цілком порядних або й добрих поетів, белетристів, публіцистів — і як трудно знайти порядного комісара». Або, скажімо, дискусія, яка більше року тривала в нашому сучасному суспільстві з приводу святкування Першого травня. А виявляється, що травневі свята були започатковані Центральною Радою законом від 25 січня 1918 р. про 8-годинний робочий день, який був певним прообразом нинішнього Кодексу законів про працю. Або інший аспект, якого сьогодні ми вже торкалися під час обговорення доповіді, — небезпека нехтування внутрішніми соціальними проблемами суспільства, що, за словами М. Грушевського, породжує неминухий вибух соціального більшовизму.

Про все це слід пам'ятати, слід використовувати, а не зводити уроки історії лише до парадних промов і урочистих святкувань ювілеїв. Якщо ми дійсно хочемо, щоб національна пам'ять була справді загальнонаціональною, не потрібно нічого вигадувати, достатньо лише прислухатися до думок наших попередників. Іван Франко свого часу закликав до «школи політичного думання» — щоб нашими діями «керував розум», а М. Грушевський у своїй праці «На порозі нової України» зазначав, що все це має спиратися на принципи широкого універсалізму і демократизму.

СМОЛІЙ Валерій Андрійович — академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України

Заслухану доповідь присвячено 100-літтю подій, які незалежно від їх назви сколихнули весь світ, докорінно змінили уклад життя мільйонів людей, їх психологію і світоглядні орієнтири, перекроїли політичну карту світу, започаткували небувалий у людській історії експеримент, наслідки якого ми відчуваємо й понині. Ці події висунули на авансцену історії десятки яскравих імен і геніїв, і злодіїв, чий слід в істо-

Виступ академіка НАН України Валерія Андрійовича Смолія

рії не залишає байдужим жодного члена соціуму. Так само не залишає байдужою доля мільйонів невідомих учасників цих подій. Але це політичний зріз проблеми. Щодо наукового, то його досить виразно і об'ємно охарактеризував доповідач. Сьогодні можна стверджувати, що академічне середовище провело величезну роботу з реконструкції і дослідження подій 100-літньої давнини, зокрема, видрукувано праці синтетичного характеру.

Проте в історіографічному плані тематика Української революції далеко не вичерпана. Вона залишається важливим напрямом досліджень сучасної вітчизняної історії, окремі аспекти якої ще більше актуалізуються в нинішній, складній для України суспільно-геополітичній ситуації. Насамперед ідеться про нові теоретичні, методологічні підходи до висвітлення цієї актуальної, неоднозначної і ще не до кінця деміфологізованої теми. Стало очевидним, що жорстка прив'язка подій революційної доби в Україні тільки до тогочасного російського контексту є непродуктивною. Водночас, спроби розглядати їх відокремлено, в автаркічному ключі також є неприйнятними і некоректними. Останніми роками вітчизняна історіографія виявляє стійку тенденцію до вивчення подій Української революції в контексті європейської історії, наслідків Першої світової війни, державної недолі України в

планах повоєнного переустрою Європи. Поза сумнівом, це актуальний і перспективний напрям дослідження.

Тепер кілька слів про джерельну базу вивчення проблеми. Слід визнати, що евристичний потенціал архівного сегменту джерел в основному вичерпано, насамперед це стосується українських центральних архівосховищ. Що стосується доступу до історичних джерел архівів РФ, то, як неважко передбачити, найближчим часом він буде дуже ускладнений. Залишається польський сегмент тематичних джерел, важливих для висвітлення історії як ЗУНР, так і УНР, складних українсько-польських відносин тієї доби. Є також величезний масив німецькомовних історичних джерел, який лише частково було введено у науковий обіг українськими вченими. Крім того, сучасна вітчизняна історико-джерельна база дозволяє переносити центр наукових досліджень на регіональні, соціальні, етнонаціональні аспекти революційних подій, повсякденне життя і побут провінції, деградацію органів місцевої влади, розгул отаманщини тощо. Йдеться не лише

про документи обласних архівів, а й про інформаційний потенціал тогочасної місцевої преси.

Щодо кінцевої мети наших наукових пошуків, то вони, крім монографій, статей, конференцій, мають усі підстави матеріалізуватися у форматі новітніх хронік революційних подій чи ґрунтовного тематичного енциклопедичного довідника, серійних матеріалів у ЗМІ, в тому числі й електронних.

І насамкінець наведу суто ліричну замальовку: революції мені завжди нагадують природні явища. Горе тим, хто сподівається реалізувати за рахунок революції свої мрії, якими б високими та благородними вони не були. Революція, як грозовий вихор, як снігова лавина, завжди несе нове й несподіване; вона жорстоко обманює багатьох, легко калічить достойних і часто виносить неушкодженими недостойних.

Завдання вченого полягає в тому, щоб вивчати ці питання об'єктивно і неупереджено з часткою здорового скептицизму на фоні широким узагальнень та історичного контексту.

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. МЕЛЕЖИК*

R. Ya. Pyrih

Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv)

UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-1921:
MODERN HISTORIOGRAPHICAL IMAGE AND RESEARCH POTENTIAL

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine,
November 22, 2017

The report covers a wide range of problems related to the study of the history of the Ukrainian Revolution of 1917-1921 as a significant phenomenon in the modern history of Ukraine, which contributed to the national identification, cultural, educational and spiritual revival of Ukrainians. The joint efforts of the scientists of NAS of Ukraine have produced a clear justification for its self-sufficient nature and the powerful state-building potential of the Ukrainian people. However, the magnitude of the Ukrainian revolution requires its consideration in a wider historical context, in an organic connection with the political processes in Central and Eastern Europe and revolutionary events in the territory of the former Russian Empire.